

УДК 339.97

МІСЦЕ УКРАЇНИ НА СВІТОВОМУ РИНКУ ВІЙСЬКОВО-ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ

КОЛЯДА Олена Володимирівна,

кандидат економічних наук,

доцент кафедри міжнародної економіки

Університету державної фіскальної служби України

e-mail: Kolyada_ov@i.ua

ТРИГУБ Світлана Едуардівна,

студентка

Університету державної фіскальної служби України

e-mail: tryhubsveta@gmail.com

Анотація. Досліджено сучасний стан і динаміку розвитку світового ринку зброї. Виокремлено основних експортерів та імпортерів у цьому сегменті. Проведено оцінку місця України як експортера озброєння на світовий ринок.

Запропоновано напрями підвищення ефективності використання військово-технологічного потенціалу України.

Ключові слова: світовий ринок озброєнь, військово-технологічна продукція, глобалізація, міжнародна економіка, імпортери-експортери зброї.

Постановка проблеми. Вплив глобалізації на сучасну світову економіку змушує держави посилити захист власних інтересів та їхню національну безпеку. Загалом, цей процес проявляється через зростання військово-економічного потенціалу, підвищення продуктивності оборонно-промислового комплексу та ефективне функціонування на світовому ринку озброєння та військової техніки (ОВТ). Протягом останніх років у цьому сегменті міжнародного ринку спостерігається тенденція до постійного зростання попиту на технології виробництва продукції військового призначення подвійного використання (військові технології), що являється одним із найважливіших аспектів зовнішньої діяльності держави. Необхідно зазначити, що на даному етапі розвитку Україна має певний позитивний досвід здійснення трансферу військових технологій. Значний потенціал нашої держави щодо розвитку цього виду економічних відносин робить експорт військових технологій одним із перспективних напрямів оборонно-промислового комплексу (ОПК) в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Міжнародний ринок озброєнь завжди викликав

Анотація. Исследовано современное состояние и динамику развития мирового рынка оружия. Определены основные экспортеры и импортеры на данном сегменте. Проведена оценка места Украины как экспортера вооружения на мировой рынок. Предложены направления повышения эффективности использования военно-технологического потенциала Украины.

Ключевые слова: мировой рынок вооружения, военно-технологическая продукция, глобализация, международная экономика, импортеры-экспортеры оружия.

підвищений інтерес з боку світової спільноти. Вагомий внесок у дослідження міжнародного трансферу військових технологій зробили як зарубіжні вчені (М. Ханоуз, Т. Джейдер, К. Омає, В. Відяпін), так і вітчизняні: О. Р. Ярема, А. Шевцов, Манчуленко, В. Мунтіян, А. Сухоруков, Г. Удовенко, О. Гончаренко, М. Єрмошенко, Є. Й. Майовець та інші.

Мета дослідження. Метою статті є визначення конкурентної позиції України та аналіз її діяльності на міжнародному ринку військово-технологічної продукції.

Викладення основного матеріалу. Світовий ринок озброєнь та військових технологій – один із найбільш складних секторів світового господарства. Його можна визначити як сукупність економічних відносин між його суб'єктами продажу та купівлі, тобто торгівлі виробленою зброєю на міжнародній арені, що ґрунтується на взаємній згоді, еквівалентності та конкуренції. Саме тут найгостріше проявляється суперництво між державами не тільки за окремі прибутки, потенційних покупців, а й за військово-технічну перевагу та лідерство на глобальному рівні.

На даному етапі розвитку світового господарства спостерігається поступове зростання частки експорту озброєнь та послуг військового призначення у загальносвітовому масштабі, про що свідчать дані Стокгольмського міжнародного інституту проблем миру (SIPRI). Крім того, світова торгівля зброєю сягнула найвищих масштабів із часу завершення холодної війни. Так, за даними останнього щорічного звіту «СІПРІ: Озброєння, роззброєння та міжнародна безпека», загальний обсяг продажу озброєння 2016 року становив 374,8 млрд дол. США. У порівнянні до попереднього року цей показник зріс на 1,9%. П'ять найбільших експортерів

зброї – США, Росія, Китай, Франція і Німеччина, які забезпечують 74% міжнародних поставок озброєння [1] (табл. 1).

Дані таблиці свідчать про безперечне лідерство вищезгаданих країн та їхню стійку позицію на світовому ринку озброєння понад десять років. Лідером у світі з торгівлі зброєю є США – країна забезпечує 33% поставок. Між тим, протягом останніх п'яти років обсяг проданої зброї США збільшився на 21%. Інші країни, що входять до першої п'ятірки, розміщуються із такими результатами: частка Росії на ринку становить 23%, Китай довів свою частку на ринку озброєнь до 6,2%, Франція – до 6%, а ФРН – до 5,6%.

Таблиця 1

Розподіл світового ринку озброєнь за експортерами

Країна-експортер	Частка військового експорту, %		
	2002–2006 рр.	2007–2012 рр.	2012–2016 рр.
США	30,2	30	33
Росія	28,9	24	23
Китай	2,0	3,8	6,2
Франція	8,3	6,9	6,0
Німеччина	8,6	9,4	5,6

Примітка. Розроблено авторами за даними [1–3].

Основними світовими покупцями зброї є країни Азії та Океанії, а також держави Середнього і Близького Сходу. Найбільші імпортери зброї – Індія і Саудівська Аравія. Також в десятку входять Китай, ОАЕ, Австралія, Туреч-

чина, Пакистан, В'єтнам, США, Південна Корея [1] (рис. 1).

На Азію та Океанію загалом припадає близько 46% глобального імпорту озброєнь, тоді як на охоплений конфліктами Близький Схід – 25%.

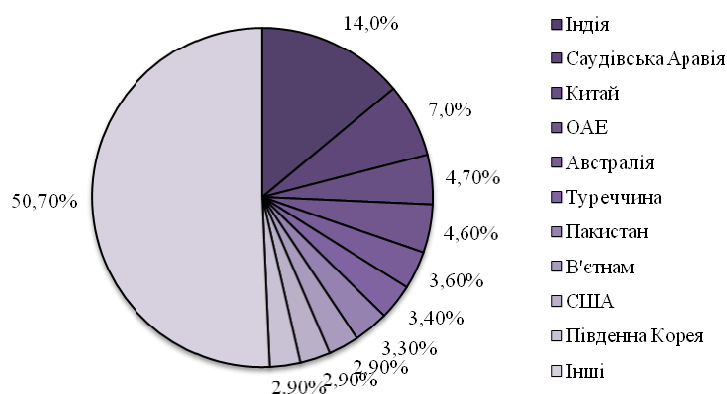

Рис. 1. Найбільші світові імпортери зброї

Примітка. Розроблено авторами за даними [1].

Підвищення попиту Індії дослідники пояснюють тим, що в самій країні не надто розвинуте виробництво зброї, на відміну від суперника Китаю. Зростання потреб В'єтнаму пояснюють територіальними суперечками у Південно-Китайському морі. Сучасні тенденції розвитку світового ринку ОВТ свідчать про постійне зрос-

тання впливу передання військових технологій на відносини держав у галузі військово-технологічної співпраці, що відкриває додаткові експортні перспективи перед Україною. У країні є значні ресурси та потенціал виробляти конкурентоздатну та безаналогову у світі продукцію. Ринок озброєнь чи не єдиний, на якому Україна

поки що займає лідируючі позиції у світі, а саме: входить у десятку найбільших країн – експортерів зброї за даними СІПРІ (рис. 2).

На даному етапі розвитку Україна займає 2,6% ринку військового експорту і посідає 9-те

місце в десятці найбільших світових експортерів зброї. Протягом незалежності місце України у списку світових експортерів зброї є більш-менш стабільним: найвище – шосте (1998 і 1999 рр.), найнижче – чотирнадцяте (2008 р.).

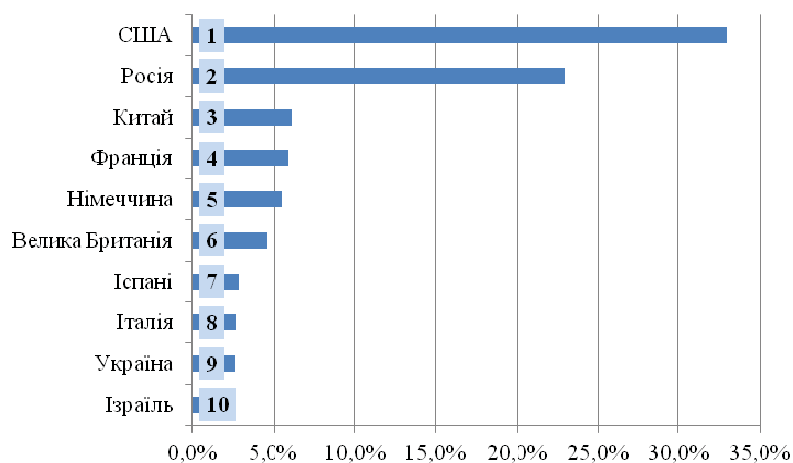

Рис. 2. Місце України у світовому рейтингу країн – експортерів зброї

Примітка. Розроблено авторами за даними [1].

Розміщення України на передових позиціях у рейтингу забезпечене, перш за все, наявністю розгалуженої мережі науково-дослідних центрів. Українські науково-дослідні інститути брали участь у розробленні 17-ти із 21 «критичних технологій», які розроблялися у складі СРСР. Великий попит на міжнародному ринку ОВТ мають надлишки озброєнь, які залишилися від збройних сил колишнього СРСР в Україні. Саме ці успадковані військові технології досить довгий час тримали Україну на провідних позиціях серед світових експортерів зброї [4, с. 336].

Згідно з даними ЗСУ, з 2005 до 2014 рр. було розпродано військового майна, техніки та зброї на суму майже 2 млрд грн. Протягом тих років було продано 832 танки, 232 вертольоти, 202 літаки, 714 БМП і БТР, 4 930 автомобілів, 28 555 одиниць ракетно-артилерійського озброєння, 1 млн 824 тис. одиниць стрілецької зброї та боеприпасів – на 560 млн грн [5]. За даними звітів SIPRI щодо світового експорту зброї, навпроти більшості українських контрактів на продаж можна було побачити позначку – second hand. Переважна більшість того, що лишилося, потребувало ремонту або списання. Такі дії сприяли розташуванню України на 12-й позиції в рейтингу СІПРІ 2014 року.

Як результат, в Україні фактично не залишилося радянських запасів. А тому, щоб утримати позиції на світовому ринку ОВТ, українському ОПК довелося нарощувати виробництво нової техніки та озброєнь.

Першочергову роль у цьому відіграв, створений 2010 року державний концерн «Укроборонпром», що об'єднує понад ста підприємств українського ВПК, які займаються виробництвом військово-технологічної продукції, у тому числі: «Укрспецекспорт», «Укроборонсервіс», «Укрінмаш», «Спецтехноекспорт», «Промоборонекспорт», спеціалізовані зовнішньоторговельні фірми «Прогрес», і «Таско-експорт». Основними завданнями цього концерну є розроблення і виробництво, а також продаж української зброї за кордон [4, с. 337].

Звичайно ж розвиток цього концерну потребував збільшення видатків з українського бюджету на його утримання. Особливо значні зміни відбулися у період з 2014 до 2016 року, коли видатки на розвиток озброєння та військової техніки ЗСУ зросли майже в дев'ять разів (рис. 3).

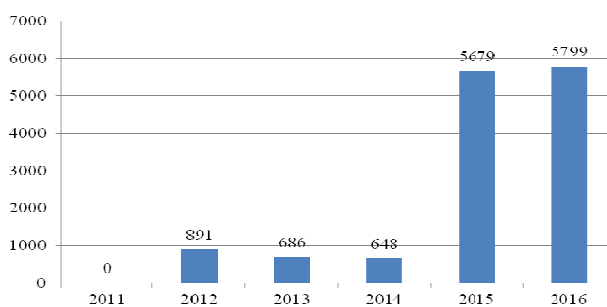

Рис. 3. Видатки Міністерства оборони України на розвиток озброєння та військової техніки ЗСУ, млн грн

Примітка. Розроблено авторами за даними [6].

Збільшення видатків однозначно посприяло великому стрибку вперед із розширення виробничої діяльності військово-технологічного призначення. За останні три роки ДК «Укроборонпром» створив десятки новітніх зразків озброєння.

Протягом цього періоду, транспортний літак Ан-132D довів повну незалежність української авіабудівної галузі від Росії, безпілотний міні-БТР «Фантом» став наочною демонстрацією перспективних розробок українського оборонного комплексу. З 2014 року були розроблені нові модулі для бронетехніки, ракети, артилерійські системи (в тому числі, залпового вогню), безпілотники та радіолокаційні системи [7].

Одним із останніх досягнень «Укроборонпрому» є гідне представлення України на щорічній Міжнародній виставці IDEX. На початку 2017 року Україна продемонструвала таку продукцію, вироблену 2016 року: БТР-4 з новим бойовим модулем зі спареними 30-мм гарматами; протитанкові комплекси «Корсар» і «Стугна-П» та інші високоточні боеприпаси від ДержКББ «Луч»; артилерійський керований боеприпас «КВІТНИК»; багатоцільовий транспортний засіб «Фантом» в оновленій версії (розробку супроводжує компанія «Спецтехноекспорт»), який посів друге місце на виставці; бойова колісна машина «Дозор-Б»; машина розвідки для артилерійських підрозділів на базі «Барс-8» (розробку супроводжує компанія «Укроборонсервіс»); бойовий модуль «Тайпан»; безпі-

лотні комплекси Anser, Patriot R2 і «Лелека-100». Також значна частина українського ОПК була представлена макетами та презентаційними матеріалами. Серед них – лінійка бронетехніки, катерів, дизельних двигунів, високочастотних генераторів, радіолокаційних станцій [8].

Загалом, за останні три роки підприємства – учасники ДК «Укроборонпром» передали 15 903 одиниці озброєння та військової техніки для української армії. З 2014 по 2016 рік ЗСУ посилилися на 5 281 одиниць нової та модернізованої техніки, 7 164 одиниці відновленої та відремонтованої техніки, а також було передано 3 458 одиниць ЗПІ, вузлів та агрегатів [9].

У світових поставках української зброї географія досить широка. Більша частина експортних поставок військової продукції направлена у країни із недосить розвиненим власним ОПК, а саме: Південний Судан, Таїланд, Нігерія, ОАЕ, Індонезія, Демократична Республіка Конго, Ефіопія тощо. Так, наприклад, лише до Таїланду протягом останніх трьох років надійшло 86 одиниць військової техніки, до Нігерії – 53 одиниці. Високими поставками відзначилися 2016 року Об'єднані Арабські Емірати, які отримали від України 108 бойових броньованих машин.

Крім цього, п'ять військових літаків у 2014 році було експортовано до Хорватії, один – до Чаду; шість бойових вертольотів були продані до Білорусі, ще два – до Нігерії, а 2015-го п'ять надійшли до Судану [11] (табл. 2).

Таблиця 2

Обсяги міжнародних передач окремих видів важкого озброєння, здійснених Україною у 2014–2016 роках

Озброєння	2014 рік		2015 рік		2016 рік	
	Держава кінцевого споживача	К-сть	Держава кінцевого споживача	К-сть	Держава кінцевого споживача	К-сть
Бойові танки	Ефіопія Нігерія	11 12	Ефіопія Нігерія Таїланд	4 11 5	ДР Конго Таїланд	25 10
Бойові броньовані машини	США Таїланд Нігерія	1 17 10	Таїланд	20	Таїланд Індонезія ОАЕ	34 5 108
Артилерійські системи великого калібру	Нігерія	6	Нігерія	12	-	-
Бойові літаки	Хорватія Чад	5 1	-	-	-	-
Бойові вертольоти	Білорусь Нігерія	6 2	Південний Судан	5	-	-
Військові кораблі	Китай	1	-	-	Індонезія	3
Ракети і ракетні пускові установки	Алжир	18	Індонезія	2	Польща	40

Примітка. Розроблено авторами за даними [10].

Окремої уваги потребує питання, якими типами української зброї цікавляться у США, Канаді, Німеччині, Туреччині та Китаї, які й самі є лідерами у виробництві зброї.

Згідно з даними Державної служби експортного контролю України, протягом трьох попередніх років США закупували в Україні переважно карабіни та гвинтівки, придбавши за цей час трохи більше ніж 30 000 одиниць такої зброї. Крім того, Америка цікавилася вітчизняними переносними протитанковими гранатомета-

ми, переносними керованими протитанковими ракетами та переносними зенітно-ракетними комплексами (ПЗРК), хоча загальна кількість таких закупівель становить близько 100 на рік.

Канада за цей час придбала в Україні лише трохи більше ніж 10 000 одиниць гвинтівок і карабінів, Німеччина купила в нас рівно 10 ПЗРК, а Туреччина придбала менш ніж 50 легких кулеметів і чотири пістолети. Щодо Китаю, то 2014-го він придбав в Україні один військовий корабель (який може бути й катером) [11] (табл. 3).

Таблиця 3

Обсяги міжнародних передач окремих категорій легких озброєнь, здійснених Україною у 2014–2016 роках

Категорія / підкатегорія стрілецької зброї та легких озброєнь	2014 рік		2015 рік		2016 рік	
	Держави – кінцеві споживачі	К-сть	Держави – кінцеві споживачі	К-сть	Держави – кінцеві споживачі	К-сть
Стрілецька зброя	ДР Конго	6				
	Молдова	2				
	Перу	580	ОАЕ	2	Туреччина	4
	США	10 166	Перу	4	США	10 000
	Грузія	100	США	10 000	Монголія	10
	Канада	10 400	Замбія	2 665		
	Чехія	5 000				
	Уганда	3 000				
Південний Судан	830					
Легкі озброєння	Південний Судан	62	США	89	Південний Судан	88
	Білорусь	1	Білорусь	18	США	25
Переносні зенітно-ракетні комплекси	Німеччина	10	США	229	-	-
			ОАЕ	16		

Примітка. Розроблено авторами за даними [10].

Загалом у грошовому вираженні український експорт 2016 року становив 528 млн дол. США, 2015-го – 347 млн дол. США, а 2014-го – 640 млн дол. США. Якщо порівнювати з експортом країн-лідерів, що входять у трійку найбільших експортерів зброї, то перспективи нашої країни є не досить втішними.

Так, 2016 року експорт зброї США становив 9 849 млн дол. США, у Росії – 6 423 млн дол. США, у Китаї – 2 123 млн дол. США. Навіть Італія, яка лише на одну позицію вище, ніж Україна у рейтингу SIPRI, має значно кращий показник експорту, який становить 802 млн дол. США [12].

Висновки. Отже, незважаючи на досить високий військово-промисловий потенціал, Україні є ще куди прагнути в розвитку експортної діяльності зброєю та розширенні частки на світовому ринку ОВТ. Для нарощення військового експорту та збереження передових позицій українського ОПК на міжнародній арені потрібно, перш за все, удосконалити коопераційні і виробничо-технологічні зв'язки з іншими країнами, забезпечити стабільне інвестування підприємств – виробників військових технологій, а також підвищити її конкурентоспроможність продукції, налагодити канали надійного постачання та збуту.

Список використаних джерел

1. SIPRI YEARBOOK 2016. Armaments, Disarmament and International Security [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <https://www.sipri.org/sites/default/files/2017-09/yb17-summary-eng.pdf>.
2. SIPRI YEARBOOK 2012. Armaments, Disarmament and International Security [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <https://www.sipri.org/sites/default/files/2016-03/SIPRIYB12Summary.pdf>.

3. SIPRI YEARBOOK 2006. Armaments, Disarmament and International Security [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <https://www.sipri.org/sites/default/files/2016-03/YB06mini.pdf>.
4. Черницька Т. Конкурентні позиції України на світовому ринку військово-технологічної продукції / Тетяна Черницька // Економічний аналіз. – 2013. – № 12.
5. Сампан І. Аналіз: Як Українська армія опинилася на 30 місці рейтингу армій світу [Електронний ресурс] / Ірина Сампан // Військовий навігатор України. – 2017. – Режим доступу до ресурсу : <https://wartime.org.ua/34623-reyting-army-svtu-yak-ukrayina-opinilasya-na-30-msc.html>.
6. Аналіз видатків сектору оборони в Україні: 2006–2016 роки [Електронний ресурс] // Офіс з фінансового та економічного аналізу у Верховній Раді України. – 2017. – Режим доступу до ресурсу : https://feao.org.ua/wpcontent/uploads/2017/06/FEAO_Sektor_oborony_A5_02_web_color.pdf.
7. «Фантом», «Тайпан», «Горлиця», – в «Укроборонпромі» розповіли про новітнє озброєння для відповіді на виклики гібридної війни [Електронний ресурс] // ЦЕНЗОР.НЕТ. – 2017. – Режим доступу до ресурсу : https://ua.censor.net.ua/news/453699/fantom_tayipan_gorlytsya_v_ukroboronpromi_rozpovily_pro_novitnye_ozbroyennya_dlya_vidpovidy_na_vyklyky.
8. IDEX-2017: Україна вчергове на світовому бієнале озброєнь [Електронний ресурс] // Defense express. – 2017. – Режим доступу до ресурсу : <https://defence-ua.com/index.php/statti/2430-idex-2017-ukrayina-vcherhove-na-svitovomu-biyenale-ozbroyen>.
9. Виклики гібридної війни: головні розробки «Укроборонпрому» за три роки [Електронний ресурс] // 5 телеканал. – 2017. – Режим доступу до ресурсу : <https://www.5.ua/ukrayina/vyklyky-hibrydnoi-viiny-holovni-rozrobky-ukroboronpromu-za-try-roky-infohrafika-154020.html>.
10. Інформація про обсяги міжнародних передач окремих категорій озброєнь, здійснених Україною у 2014, 2015, 2016 роках // Державна служба експортного контролю. – Режим доступу до ресурсу : http://www.dsecu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=53195&cat_id=51343.
11. До яких країн Україна експортує зброю? [Електронний ресурс] // Українська асоціація власників зброї. – 2017. – Режим доступу до ресурсу : https://zbroya.info/uk/blog/14221_do-iakikh-krayin-ukrayina-eksportuie-zbroiu/.
12. Рейтинг стран мира по экспорту вооружений в 2000–2016 гг. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : <http://svspb.net/sverige/eksport-vooruzhenija.php>.